

ÉVFORDULÓK

A 200 éves csurgói „oskola”

Csurgónak mély, középkor-gyökerzetű történelme van, ahogy Korniss Gyula mondaná: *vestigia terrent*. 799 esztendő telt el III. Béla megerősítő oklevelétől, 775 év Szent János lovag rendházának a felépítésétől, 728 év a hiteles helyéig, 587 év Zsigmond oklevelé óta, amelyben Csurgóra kiterjesztette a segesi mezővárosi kiváltságokat és 200 éve az „oskola” alapításának. A település nevének etimológiája – a 800 éves középkortól a 200 éves „oskoláig”: a kultúra, a művelődés, az iskola eszméjének a „csorgására” utal.

A magyar művelődéstörténészek tudják, hogy templom és iskola jelenléte egy településen mindig magasabb rendű kultúrának és művelődésnek volt a teremtője. Ezért volt Csurgó mezővárosa is valóban a *magyar nyelv és műveltség evődje, a magyar nyelv őre Kanizsától Pécsig*, a magyar „Wacht am Rhein”, amelyért a Belsősomogyi Református Egyházmegye harcolt 1882-ben, annak hetedik és nyolcadik osztályáért. A mezőváros a *magyar Fieme drávai kulcsa*, áttörhetetlen táborhelye volt, a magyar nyelv és közművelődés ör- és tűzhelye: a tudomány és a szellem élő vizének a csorgatója.

Mohács előtt 34 portával volt lakott hely, csaknem ennyi volt a háztartása a hódoltság után is a XVIII. század elején. 500–600 lakossal vészelté át a törököt. II. József idején, amikor iskoláját alapították, már 877 volt a lakossága. Mezővárosi népessége a szabadságharc után már igen jeles szám: 2179.

Régi városrészében voltak a vörös barátok, keresztések, a rhodosziak, a máltaiak és a templáriusok lovagrendjei. Új városrészében pedig a jeles oskola, amelyet a halhatatlan Festetics György nagy lélekkel alapított, s amelyben Csokonai után kiváló tanárok tanítottak, s jól felkészülve küldték tanítványaikat a pápai és a debreceni főiskolákra.

Aki a Dunántúlt kettévágja a Balatonon keresztül Észak- és Dél-Dunántúlra, az Dél-Dunántúl *hátrányos* művelődési helyzetét olvashatja le a dunántúli kulturális lejtőről az órajárással megegyező irányban. Igaz, szabad királyi városa is csak egy volt (Pécs) a hódoltság után, Észak-Dunántúlnak pedig kilenc. 1766-ban csak két középiskolája volt és egyetlen püspöki szemináriuma. Észak-Dunántúlon ugyanakkor 12 középiskola, egy akadémia, öt püspöki szeminárium és egy protestáns főiskola működött.

Míg Észak-Dunántúlon az 1787-es népesedés számait figyelembe véve 83 000 lakos jutott egy középiskolára, addig Dél-Dunántúlon 236 000. Észak-Dunántúlon már 35 kilométeres távolságban lehetett középiskolát találni, Dél-Dunántúlon csak 84 kilométeres körzetben.

A hódoltság pusztításának a következményei voltak mindezek, ahogy az írni tudás adatai is kedvezőbbek voltak az észak-dunántúli víz mentében és a fő közlekedési utak mentén, mint Dél-Dunántúl zárt, apró falvaiban. Azt az adatot is ideírhatjuk, hogy míg Dél-Dunántúl 1339 aprófalvas településén 392 lelkész és 536 tanító működött, addig Észak-Dunántúl 1354 településén 580 lelkész és 896 tanító.

Melyek voltak e régióban az iskolateremtő tényezők? (1) Az egyházak, (2) a földesurak és (3) a polgárság.

A XVIII. század utolsó évtizedéig ebben a térségben már csak Somogyban és Tolnában *nem volt középiskola*. Somogy pedig a diétára menő követi tarsolyába mindig beletette a középiskola hiányát, hangosan mondta, hogy Zalának ugyanakkor már két középiskolája is van: Kanizsán és Keszthelyen. E követek még a segesi, hajdani gimnáziumi alapítványt – Mária Terézia idejéből – sem tudták visszazerezni.

Somogy birtokos nemessége lehetett volna középiskola-alapító tényező. Nemcsak Kaposváron, hanem Csurgón is. Először azonban „középiskola-importtal” kísérleteztek. Tárgyaltak a Festetics Pál alapította keszthelyi gimnázium Eszterházy Miklós által Kaposvárra, Czindery Rókus által pedig Nagyatádra szándékolt telepítéséről.

A század utolsó évtizedében azonban Csurgón jött létre az első középiskola a művelt és

¹Elhangzott 1992. május 15-én Csurgón. (Szerk)

áldozatkész földesúr és inspirátor jószágkormányzó: Nagyváthy János kezdeményezésére, és a fenntartás szervezeti gondjait magára vállaló Belsősomogyi Református Egyházmegye gyámkodásával. Az alapítólevél 1794-es volt. A nyilvánossági jog esztendeje: 1798. Négy év volt ez az intervallum, Kaposváron pedig 1806–1812 között hat év. Ez volt az „első iskola” a megyében, a közművelődés egyetlen örtornya, ha a török hódoltság alatti reformáció intézményét nem számítjuk ide. A későbbi Eötvös-féle tanítóképzés egyik fellegvárában, ahol 1846-ban már önképzést végző képzőtársulat működött: *Csokonai-körnek* keresztelte el Baksay Sándor.

A két Ratio örökébe lépő „harmadikban”: Thun Leo Entwurfjában, 1851. szeptember 16-án a csurgói iskolától is elvonták a nyilvánossági jogot, tanulóit Sopronba kellett vinni érettségire, állami érvényű bizonyítványt nem adhatott ki, sőt a gimnázium elnevezést sem használhatta. Ekkor a csurgói iskola az Entwurffal szembeni passzivitását és kivárását úgy gondolta megoldani, hogy a gimnázium elé *előkészítő* népiskolai osztályt kapcsol, a 6 osztályra való bővítést pedig a tanítóképzés szolgálatába akarták állítani. A kísérletet 1854/55-ben meg is indították. A hivatalos iskolakormányzat azonban súlyos hiányosságokat vélt felfedezni a tervezeten, s főként nem tartották összegevezetethetőnek a gimnázium és a tanítóképző – valóban – össze nem keverhető nevelési céljait és eszközeit. E Csurgón uralkodó fogalomzavar megszűnésének a gimnázium tanárai nagyon örültek. Ekkor vette Sarkady Károly inspektor kezébe a gimnázium sorsát, miután Sterne Ferdinand nem engedte az Entwurft végre nem hajtó diákjait érettségi vizsgára bocsátani. Sarkady ekkor szerezte meg az Entwurf *egyetlen* példányát. Addig nem is olvasta. Hazajöve áttanulmányozta. Sternének azt tanácsolták Csurgónak, hogy újabb 3 oktatóval *algimnáziumként* működjenek tovább és alkossanak új szervezeti szabályzatot. 1857/58-ban már át is tértek a négyosztályos algimnáziumra, 1861-ben pedig az ötödik és a hatodik osztályosra, míg 1882-ben a hetedik és a nyolcadik osztályosra.

Csurgón Sarkady Károly, Kaposváron pedig Somsich Pál buzgólkodott a legtöbbet a kisgimnázium felnőt voltaért. Itt is Eötvös segített, közbenjárására 1868-ban visszakapta a segédsi gimnázium számára utalt 600 forint segélyt. Hatosztályosra bővült a kaposvári gimnázium is, és az 1869/70-es tanévben államosították. 1884-ben pedig – két évvel később Csurgónál – nyolcosztályú főgimnáziummá lépett elő. Az engedélyt Kaposvárnak már nem Eötvös, hanem Trefort Ágoston adta.

Csurgó csak egy század múltán emelte fel szavát az egyházmegye támogatásával a nemzeti nyelv és közművelődés érdekében nyolcosztályú gimnáziumáért.

Az „iskola” az Entwurf által kisgimnáziummá degradált éveiben ösztönösen a népiskola éa a tanítóképzés felé fordult. Ez a tény a népiskolai törvény és a hazai népművelési eszmék meghirdetésének éveiben Eötvös József már megvalósította: tanítóképezde nyitotta meg kapuit Bárány Ignác igazgatásával. Az új intézmény az 1930-as évek elejéig működött Somogyban. Ez is tágitotta Csurgó művelődéstörténeti súlyát, integrálva benne a nemzeti művelődés humán és népiskolai szakoktatási elemeit. Csurgón tehát nemcsak a középfokú iskola vetette meg az alapjait, hanem a tanítóképzés is egy század múltán.

Mit tud a történezs laudációként tézisekbe sűríteni a merész álmok iskolájáról? Mindenekelőtt az iskola „*lámpás szép fejeinek*” névsorából a *fundamentumrakók* neveit: Nagyváthy Jánosét, Sárközy Istvánét, Sarkady Károlyét és Matolcsy Sándorét, a művelt és tudós tanárok sorából pedig Csokonai, Császári Lósi Pál, Csépan János, Csomasz Tóth Kálmán, Bódy Ferenc, Écsy Odón István, Macskássy Attila, Nyiri Antal, Boros Dezső, Pókos Ferenc – és még sokan mások – neveit, hozzájuk téve a legfrissebb „*historia domus*”-szerző nevét: Horváth Józsefét is. De garmadával tudnám azokét is említeni, akik máris országos névre tettek szert a hajdani diákok soraiból.

Hogyan vált az álmok iskolájává, somogyi panteonná ez a művelődéstörténeti fellegvár? Az iskolával, a könyvtárral és a kollégiummal. A nagynevű alapítók és a nagynevű tanárok és mecénása tettek azzá a hagyományápolás, a tehetségmentés útján. A külföldi tanulmányutak szervezésével emelkedett egyre magasabbra, még angol nyelvű diáklapot is szerkesztettek falai között. Miközben a művelődéstörténetnek igen nagy szolgálatot tett a Belsősomogyi Református Egyházmegye könyvtára és levéltára megőrzésével és gondozásával. Az előbbi falai között maradt és méltó módon – megújítva – őrizte azt, az utóbbi pedig a pápai református gyűjtemény gondozásában várja rendezését és kutathatóságát.

A megyehatárokat ignoráló térségi kutatások szükségességét hirdető művelődéstörténezszek világosan látják, hogy Dél-Dunántúl kulturális lejtőjén helyet foglaló Csurgó középfokú oktatásának és közművelődésének súlyával a magyar nyelv és közművelődés egyik őrhelyévé vált 200 éves múltja alatt. Művelődéstörténeti útját pedig együtt tette meg a régióban Kanizsával, Keszthellyel, Kaposvárral és Péccsel.

Dr. Kanyar József